

УДК 378:796

*Валентина Данилко,
Василь Толкач,
Микола Данилко*

Зміст роботи тренера-викладача

*Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди (м. Переяслав-Хмельницький)*

Постановка наукової проблеми та її значення. Професія тренера належить до педагогічних професій і містить у собі ті ж компоненти, що й професія педагога [1; 2]. Н. В. Кузьміна (1967) в структурі діяльності вчителя-предметника, у діяльності вчителя фізичної культури виділила чотири компоненти – гностичний, організаційний, комунікативний і конструктивний. До змісту кожного із них входить сукупність розумових і практичних дій, спрямованих на досягнення поставлених завдань. Оскільки професія тренера належить до педагогічних, то всі ці компоненти й складають діяльність тренера. Однак ця професія має свої особливості, які залежать від того, як спорт розвивається, як зростають рекорди, як змінюються методи тренування тощо.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. Сучасний тренер – це тренер, який перебуває в постійному пошуку. Тому в його діяльності слід виділити творчий і руховий компоненти.

Л. П. Макаренко (1983) поряд із пізнавальним, конструктивним, організаційним, комунікативним компонентами в діяльності тренера відзначає тренерський компонент.

Відповідно до спрямованості гностичних умінь на об'єкти діяльності [1] виділено групи вмінь, які пов'язані:

- 1) із власною діяльністю й діяльністю колег;
- 2) із вивченням особистості спортсмена;
- 3) із вивченням спортивного колективу та суперників, їх спортивної діяльності.

Найважливішими гностичними вміннями в діяльності тренера є вміння, пов'язані з вивченням особистості спортсмена, до яких належать:

- уміння поставити завдання для формування окремих якостей особистості в процесі підготовки спортсмена;
- уміння спостерігати й фіксувати виконання спортсменом поставлених завдань;
- уміння добирати критерії оцінювання;
- уміння аналізувати й порівнювати результати підготовки спортсменів.

Г. Д. Бабушкін (1985) відзначає, що гностичні вміння починають розвиватися ще до початку роботи тренера, тобто в період занять спортсмена в ДЮСШ та у вищому навчальному закладі. За сприятливої роботи тренера їх розвиток продовжується.

Гностична діяльність тренера обумовлена такими основними вміннями:

- адекватно оцінювати стан спортсмена;
- аналізувати спеціальну літературу й вибирати з неї все необхідне;
- знаходити причини помилок і труднощів під час оволодіння спортивними рухами;
- аналізувати свою діяльність, діяльність вихованців і колег;
- аналізувати явище та знаходити в ньому головне.

Аналіз будь-якого виду творчої діяльності, у тому числі й педагогічної, засвідчує, що суттєве значення для її результативності має виявлення в ній конструктивного компонента. До змісту цього компонента діяльності тренера такого рівня (досліджено тренерів жіночих команд вищої ліги з волейболу) як основні входять такі компоненти:

- прогнозування (висновок про майбутній розвиток спортивних результатів, техніки й тактики світового спорту, своєї команди та окремих її гравців);
- проектування (визначення цільових установок своєї діяльності і її загального задуму);
- планування (визначення обсягу й складу тренувальних засобів, характеру своїх дій і дій спортсменів, розподіл цих дій і засобів у часі);
- композиція (побудова навчально-тренувального заняття);

- імпровізація (уточнення завдань на основі термінової інформації, внесення необхідних змін у тренувальний процес).

Г. Д. Бабушкін (1985) відзначає, що конструктивний компонент пов'язаний з аналізом своєї праці й установкою на майбутнє, тому має двоякий прояв: по-перше, у плануванні, яке здійснюється до тренування. Сюди входять відбір і розподіл навчального матеріалу на тиждень, місяць, рік та більше; визначення послідовності засвоєння рухових дій; планування завдань на кожне тренування. По-друге, у плануванні, яке здійснюється на тренуванні. Воно може бути пов'язане зі зміною плану тренувального заняття. Основні конструктивні вміння тренера полягають у:

- 1) плануванні навчального матеріалу під час підготовки до заняття;
- 2) виборі й синтезуванні навчального матеріалу в процесі планування процесу підготовки спортсменів;
- 3) передбачених утрудненнях під час навчання і їх уникненні.

М. В. Прохорова (1974) зазначає, що комунікативна діяльність тренера значною мірою визначається загальною специфікою роботи ДЮСШ, а саме добровільним відвідуванням занять, різноманітністю складу груп спортсменів, формальним положенням тренера (особливо в ДЮСШ із бригадним методом керівництва), ореолом спортивної слави тренера, постійною необхідністю для тренера підтримувати високий рівень своїх технічних і фізичних можливостей.

Г. Д. Бабушкін (1985), говорячи про комунікативний компонент діяльності тренера, відзначає в ньому, насамперед, спілкування, як зі спортсменами, так і із керівниками спортивних організацій, тобто тренер установлює правильні стосунки.

Комунікативна діяльність, як і організаційна, є практичною діяльністю тренера, тому залежить від гностичної.

До складу основних комунікативних умінь входять:

- уміння встановлювати контакт між людьми;
- уміння передбачати назріваючий конфлікт і уникати його;
- уміння використовувати правильне усне мовлення під час звертання;
- уміння розуміти психологічний стан спортсменів;
- уміння керувати своєю поведінкою в процесі спілкування з людьми.

Організаційний компонент є одним із провідних у діяльності тренера та включає в себе реалізацію намічених планів на практиці.

У практичній роботі тренера вагоме значення мають такі основні організаційні вміння:

- 1) організувати тренувальні заняття, змагання, процес навчання;
- 2) організувати взаємодії спортсменів;
- 3) організувати власну діяльність;
- 4) організувати спортивний колектив і керувати ним;
- 5) створювати сприятливий психологічний клімат.

Творчо-дослідницький компонент діяльності тренера передбачає вміння:

- працювати з науковою літературою;
- знаходити нові засоби й методи тренування та застосування їх під час підготовки спортсменів;
- аналізувати тренувальне заняття та виступи спортсменів на змаганнях;
- планувати, проводити експерименти й робити висновки.

Ці вміння перегукуються з визначенням пізнавального компонента [8], який пов'язаний з умінням систематизувати; узагальнювати, вивчати власний досвід та досвід роботи інших тренерів; набувати ґрунтовні знання із суспільних наук у галузі культури й інших галузей, що пов'язані зі спортом, вихованням, навчанням.

Пізнавальна діяльність тренера пов'язана також з умінням експериментувати, тобто шукати, накопичувати, узагальнювати нові факти, робити з цих узагальнень висновки та перевіряти їх на практиці. В основі пізнавальної діяльності лежить постійне поглиблення знань із основних розділів спортивних дисциплін.

Руховий компонент [1] – це специфічний вид діяльності тренера, який містить у собі:

- навчання спортивних дій (показ техніки виконання);
- надання допомоги, страховки;

– уміння знайти правильне своє місцезнаходження під час навчання спортсменів спортивних дій.

Л. П. Макаренко відзначає, що безпосередньо тренерський компонент включає в себе ті професійні вміння й навички, котрі необхідні для практичного застосування в тренерській діяльності.

Вищеназвані компоненти діяльності [8] перебувають у тісному взаємозв'язку один з одним і постійно вдосконалюються в процесі самостійної роботи тренера за наявності мотиваційного компонента. Переважаюча роль того чи іншого компонента буде чітко відображатися в діяльності тренера й характеризувати його як “тренера-організатора”, “тренера-новатора”, “тренера-знавця”, “тренера-конструктора”, “тренера-комунікатора” тощо.

Специфіка виду спорту вимагає різного значення щодо прояву здібностей у структурі діяльності спортивного тренера.

Найкраще людина виконує ті завдання, під час розв'язання яких вона спирається на сильні сторони своєї діяльності. Так формується індивідуальний стиль діяльності тренера.

Загалом стиль є засобом ефективного пристосування людини до об'єктивних вимог професії. Він являє собою сукупність загальних та індивідуальних способів праці, які дають змогу фахівцеві максимально використовувати свої найцінніші якості й компенсувати недоліки. Стиль проявляється в структурі діяльності, у пропорціях окремих її елементів.

Завдання дослідження – на основі структурно-функціонального аналізу визначити зміст управлінської діяльності тренера ДЮСШ у циклічних видах спорту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Функції тренера в його діяльності досліджувало багато науковців, зокрема Ю. А. Коломойцев, І. Н. Решетень, М. І. Фролова, Н. Л. Жариков, Н. М. Сумарокова, Г. А. Овчинникова, В. М. Корецький, В. М. Корнилов, Г. І. Савенков, Є. Н. Петренко, В. Г. Прохоров, А. А. Деркач, А. А. Ісаєв, В. С. Келлер та інші. Можна сказати, що серед окремих із них існує однозначність щодо визначення цих функцій.

Так, функцію *експерта й представника* групи відзначають Ю. А. Коломойцев, І. Н. Решетень та М. І. Фролова; на *проектувальну* (поточне та перспективне планування) функцію відзначають І. Н. Решетень, М. І. Фролова, Г. А. Овчинникова, В. С. Келлер, В. М. Корецький, Н. В. Жмарев; *господарсько-організаційну* – І. Н. Решетень, М. І. Фролова, Н. Л. Жариков, В. Г. Прохоров, А. А. Деркач, А. А. Ісаєв; *функцію контролю* – І. Н. Решетень, М. І. Фролова, Н. Л. Жариков, Г. А. Овчинникова, В. Г. Прохоров; *навчально-тренувальну* – Н. Л. Жариков, Г. А. Овчинникова, В. Г. Прохоров, А. А. Деркач, А. А. Ісаєв, В. С. Келлер; *виховну* – Н. Л. Жариков, Н. І. Сумарокова, Г. А. Овчинникова, В. Г. Прохоров, В. С. Келлер; *психологічну* – Н. Л. Жариков, В. Г. Прохоров; *функцію самовдосконалення* – Н. Л. Жариков, Г. А. Овчинникова, В. Г. Прохоров; *суддівства* – Н. Л. Жариков, В. Г. Прохоров.

Форми організації досліджували Г. А. Овчинникова, В. Г. Прохоров, А. А. Деркач, А. А. Ісаєв, Н. В. Жмарев.

Ю. А. Коломойцев [7] наголошував на функціях:

- 1) адміністратора, стратега, який планує діяльність групи;
- 2) регулятора конфліктів у групі;
- 3) тренера як зразка для своїх учнів;
- 4) особи, яка несе відповідальність за діяльність групи;
- 5) провідника світогляду групи;
- 6) об'єкта звинувачення;
- 7) особи, яка здійснює заохочення й покарання.

Н. Л. Жариков [4] указує ще на функцію забезпечення навчально-тренувального процесу; Н. М. Сумарокова [10] – на контроль навчання юних спортсменів, активізацію суспільної діяльності; В. Г. Прохоров [9] – організаційну та лікарсько-контрольну; А. А. Деркач, А. А. Ісаєв [3] – постановку колективу в позицію суб'єкта діяльності; урахування дієвості форм, методів, засобів виховання за допомогою наукових методів аналізу.

В. С. Келлер [6] відзначає функцію проведення відбору (початкового й поточного); визначення стратегії тренувального процесу; навчання та вдосконалення техніки й тактики; розвиток фізичних якостей і функціональних можливостей організму; управління розвитком тренуваності й динамікою спортивної форми; тренер, відзначає автор, – це і режисер, і критик, і дипломат.

В. М. Корецький, Є. Н. Петренко зауважують, що важливою функцією, яку виконує тренер у процесі своєї діяльності (навчання виховання в процесі тренування), є функція планування.

Н. В. Жмарев [5] наголошує, що зміст роботи тренера складається з організації та проведення навчальних, навчально-тренувальних занять, підготовки й участі в змаганнях, набору й відбору спортсменів, організації та проведення виховної роботи, спортивного суддівства й представництва, агітаційної роботи, організаторської, господарської та фінансової діяльності, підвищення ділової кваліфікації, суспільної діяльності щодо управління навчально-тренувальним і виховним процесом.

На думку В. М. Корецького, робота тренера має свій зміст і структуру, котрі визначаються ставленням учасників процесу: тренера й спортсменів (групи спортсменів).

Діяльність тренера спрямована на управління такими процесами: виховання сучасної людини, засвоєння спортсменами окремих дій, розвиток фізичних якостей і функціональних можливостей організму на високому рівні в специфічних умовах конкретного виду спорту.

Для того, щоб спортсмен засвоїв у процесі тренувальних занять необхідний матеріал, тренер повинен пояснювати, показувати, спостерігати, аналізувати, оцінювати, спрямовувати, допомагати тощо.

Як зазначають А. А. Деркач та А. А. Исаев, структурні компоненти діяльності тренера знаходять своє відображення в структурі його знань, а функціональні – у структурі його вмінь.

Під час дослідження структури діяльності тренерів, які за результатами своєї праці належать до категорії майстрів, а також за оцінюванням їхньої діяльності, керівниками спортивно-масової роботи виявлено, що для них характерним є постійне методичне вдосконалення, підпорядкування всіх засобів основному педагогічному задуму, недопущення стихійності й випадковості в роботі, наукова організація педагогічної праці, педагогічна творчість, винахідливість, прагнення виробити свій стиль і “почерк” у педагогічній діяльності. Їм властиве вміння глибоко розумітися в особистості юних спортсменів, розуміти їх запити й інтереси, вникати в їх труднощі, швидко вловлювати суть педагогічної ситуації та приймати єдино правильне рішення.

Положення про ДЮСШ (1987) трактує зміст діяльності тренера таким чином:

- тренери-викладачі зі спорту несуть відповідальність за життя й здоров'я дітей, правильне комплектування груп, проведення виховної та навчально-тренувальної роботи зі спортсменами, виконання навчальних програм;
- здійснюють контроль за своєчасним проходженням медичного огляду й диспансеризації спортсменів. Організують відбір перспективних юних спортсменів. Розробляють для кожного з них навчально-тренувальний план спортивного вдосконалення та вищої спортивної майстерності з урахуванням індивідуальних здібностей. Слідкують за дисципліною й контролюють відвідування занять. Забезпечують безпеку занять і санітарно-гігієнічних вимог. Ведуть систематичний облік результатів за загальною спеціальною фізичною, технічною та спортивною підготовкою спортсменів (картка спортсмена);
- тренери-викладачі зі спорту систематично підвищують свою кваліфікацію, беруть участь у методичних конференціях із питань сучасної методики навчання та тренування, здійснюють допомогу загальноосвітнім школам й іншим навчальним закладам щодо організації та проведення виховної й навчально-тренувальної роботи. Розробляють положення про вдосконалення навчально-тренувального процесу, упроваджують найбільш ефективні форми тренувань і методи ідейного виховання спортсменів.

Висновки. Старший тренер-викладач зі спорту виконує функції, що передбачені для тренерів-викладачів, контролює дотримання ними дисципліни, правил і норм, які забезпечують безпеку занять і несуть відповідальність за правильне комплектування груп та підвищення спортивної майстерності спортсменів, організацію й планування навчального процесу, проведення прийомних і контрольних випробувань, проходження спортсменами в установлені терміни медичного огляду, ведення обліку роботи, розробку індивідуальних перспективних планів підготовки висококваліфікованих спортсменів, дотримання правил проведення спортивних змагань, проведення заходів щодо підвищення кваліфікації тренерів-викладачів.

Перспективи подальших досліджень. Наші подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення функцій управління та особливості управлінської роботи тренера.

Література

1. Бабушкин Г. Д. Психология труда тренера по спорту / Бабушкин Г. Д. – Омск : ОГИФК, 1985. – 84 с.
2. Данилко М. Сучасні уявлення про сутність і структуру діяльності тренера / М. Данилко, В. Толкач // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – № 2 (10). – С. 22–26.
3. Деркач А. А. Творчество тренера / А. А. Деркач, А. А. Исаев – М. : Физкультура и спорт, 1982. – 239 с.

4. Жариков Н. Л. Формы активизации профессиональной подготовки спортивных педагогов к воспитательной деятельности / Н. Л. Жариков // Спорт, молодежь, воспитание. – Минск : [б. и], 1985. – С. 81–85.
5. Жмарев Н. В. Управленческая и организаторская деятельность тренера / Жмарев Н. В. – Киев : Здоровья, 1980. – 144 с.
6. Келлер В. С. Функция управления в системе подготовки спортсменов / В. С. Келлер // Теория и практика физической культуры. – 1975. – № 6. – С. 57–58.
7. Коломойцев Д. А. Социально-психологический анализ в деятельности тренера спортивной группы / Д. А. Коломойцев // Теория и практика физической культуры. – 1976. – № 6. – С. 13–15.
8. Макаренко Л. П. Юный пловец : учеб. пособие для тренеров ДЮСШ и студ. тренерского фак. ин-тов физ. культуры / Макаренко Л. П. – М. : Физкультура и спорт, 1983. – 288 с.
9. Прохоров В. Н. К анализу деятельности тренера ДЮСШ / В. Н. Прохоров // Теория и практика физической культуры. – 1980. – № 8. – С. 32–34.
10. Сумарокова Н. М. О направленности подготовки тренера СДЮШОР / Н. М. Сумарокова // Совершенствование системы подготовки кадров по физкультуре и спорту. – М. : [б. и.], 1981. – С. 168–170.

Анотації

У статті висвітлюється зміст роботи тренера-викладача як професії, котра належить до педагогічних і містить у собі ті ж самі компоненти, що й професія педагога.

Ключові слова: тренер-викладач, професійна діяльність, компоненти.

Валентина Данилко, Василий Толкач, Николай Данилко. Содержание работы тренера-преподавателя. В статье рассматривается содержание работы тренера-преподавателя как профессии, которая относится к педагогическим профессиям и содержит в себе такие же компоненты, что и профессия педагога.

Ключевые слова: тренер-преподаватель, профессиональная деятельность, компоненты.

Valentyna Danylko, Vasyl Tolkach, Mykola Danylko. The Nature of the Trainer-teacher's Work. The nature of trainer-teacher's work is examined in the article as the one that is related to the pedagogics and contains the same components.

Key words: trainer-teacher, professional activity, components.